

## EŞANLAMLILIK OLGUSU VE EŞANLAMLI KELİMELERİN ARAPÇA ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Yrd. Doç. Dr. Zeki A. ELBAGHDADI\*

### ÖZET

*Eşanlamlılığın tarihsel bir arka planı ve tabii bir süreci vardır. Arap dilbiliminin ilk dönemlerinde nasıl ortaya çıktığı; kaynaklarına dair öne sürülen sebeplerin neler olduğu; hangi dilbilimcilerin eşanlamlılığı kabul ettiği ve bu olguyu tespit etmek amacıyla belli kriterler ve metotlar geliştirdiği, “eşanlamlılık” hakkındaki ana başlıklardan bazılarıdır. Bunlara ek olarak mevcut literatür ve birikimin bilimsel açıdan güvenilirliği ve Arapça öğretiminde eşanlamlı kelimeleri tercih oranı bu konu hakkındaki diğer problemlerdir.*

*Arap dilbilimcilerin eşanlamlılık olgusu hakkında farklı görüşlere sahip oldukları, günümüze ulaşan mevcut eserler veya bu alanda yapılmış çalışmalar aracılığıyla bilinmektedir. Dilbilimcilerin bir kısmının dilde eşanlamlılık olgusunu kabul ettiklerine ve bir manayı iletmek için farklı anlatım yöntemlerine başvurduklarına eserlerinde rastlanmaktadır. Bunun yanında bazı dil kitapları ise lafızların delalet ettikleri özel anlamları sınırlandırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Arapça öğretiminde eşanlamlı kelimelerin olumlu rolünü ortaya koymak ve Türkiye’deki Arapça öğretimine katkıda bulunmaktır.*

**Anahtar kelimeler** : Arapça, eşanlamlılık, dilbilim, kelime, kavram

### Abstract

*Words having the some meanings carry a historical background and a natural process. How it emerged in the first period of arabic linguistics, what the reasons were asserted about its resources are, which linguists recognized the concept of the synonym and developed some certain criteria and methods in order to determine it are some of the main concerns about*

---

\* Kral Suud Üniversitesi Arap Dili Enstitüsü, Riyad

“synonym.” In addition to these, the scientific reliability of current literature and knowledge and the rate of preferring synonymous words in Arabic language are other concerns about the concept of the synonymous expressions.

It is known that Arabic linguists has held different views about “synonym” thanks to the documents still present today and the studies carried out in this field. One can encounter in their works that the linguist have accepted synonyms in the language and have applied various means of expressing to convey one meaning. Additionally, some linguistics books limit the specific meanings that statements indicate. The aim of this thesis is to put forward the positive role of synonymous words in teaching arabic and contribute to Arabic Language Education in Turkey.

**Key words :** Arabic, concept of the synonymous, linguistics, word, concept

## 1. EŞANLAMLILIK OLGUSU

Eşanlamlılığın dilsel bir mesele olarak algılanması hicri II. asra kadar uzanmaktadır. Şüphesiz, her tarihsel fenomenin bir ortaya çıkışı vardır. Bu olguyu anlamak için öncelikle bunun ortaya çıkışı, gelişmesi ve tarihsel süreci üzerinde durulacaktır.

### A. Arap Dilinde Eşanlamlılık (Terâdüf)

“Eşanlamlılık” olgusu eski ve yeni pek çok dilbilimciyi meşgul etmiştir. Sözlükte peşisıra gelmek, birbirini izlemek<sup>1</sup> gibi anlamlara gelen kelime (dilbilimcilerin yaptığı tanıma göre) terim olarak; iki ya da daha fazla kelimenin aynı anlama gelmesini ifade eder. Seyyid Şerîf el-Curcânî, kelimenin sözlük anlamının, binek üzerindeki bir kimsenin terkisine binmek olduğunu

---

<sup>1</sup> er-Rağîb el-İsfahânî, *Mufredātu Elfāzi'l-Kur'an*, Beyrut 1992, s.1049

belirttikten sonra anlamı bineğe (hayvan), eşanlamlı lafızları da art arda bu bineğe binmiş kişilere benzeterek kelimenin sözlük anlamıyla terim anlamı arasında semantik bir bağ kurmuştur.<sup>2</sup>

Kısacası eşanlamlılık, anlamları tümüyle aynı, ya da birbirine çok yakın olan sözcük ya da terimlerin; veya iki ya da daha fazla sayıda göstergenin aynı anlama gelmesi, aynı gösterenlerin aynı gösterileri belirtmesi özelliğidir.

İngilizcedeki (Türkçede “eşanlamlılık” kelimesiyle karşılayabileceğimiz) *synonymous* kelimesi ‘anlamın aynılığını’ ifade etmek için kullanılmaktadır. Sözlük yazarlarına göre pek çok kelimenin aynı anlama sahip olduğu gayet açıktır. Çünkü bu kelimeler eşanlamlıdır. Her ne kadar okuyucunun her iki kelimeyi de bilmemesi durumunda bu metodun pek yararı olmasa da eşanlamlılık, sözlük yazarlarına (gala (bayram, şenlik) kelimesini *festivity* ile tanımlama örneğinde olduğu gibi) bir kelimeyi farklı terimle/terimlerle tanımlama imkanı sağlamaktadır. Yine *stink-bird* (ibikli Güney Amerika kuşu) kelimesinin *hoatzin* kelimesiyle; *neve* (dağdaki kar yığını) kelimesinin de *firm* kelimesiyle tanımlanması, okuyucunun her iki kelimeyi de bilmemesi durumunda pek faydalı görünmemektedir.

Hiç kuşkusuz sözlükler nadiren sadece eşanlamlılığa dayanırlar. Okuyucuyu aydınlatmak için eşanlamlılığa ilave olarak detaylı tasvir ve açıklamalarda da bulunulur.<sup>3</sup>

---

<sup>2</sup> Divelikçi, Celalettin, “Kuran’da Eşanlamlılık”, S.D.Ü.İ.D, 8. sayı, s,149

<sup>3</sup> F.R. Palmer, *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi* çev: Ramazan Ertürk, Ankara 2001, s. 91

Eşanlamlılık göndermek-yollamak, siyah-kara, darılmak-küsmek, gücenmek-incinmek-alınmak örneklerinde olduğu gibi iki ya da fazla göstergenin/sözcüğün bir tek nesneye, duruma, olaya veya olguya gönderimde bulunmasına denir.

Eşanlamlılık çoğu zaman salt nitelikli olmaktan uzaktır. Bu nedenle özdeşlikten çok anlamca yakınlık belirtir. Çünkü aynı bağlamda hiç bir anlam farklılığı getirmeden birbirinin yerini alabilecek dil göstergeleri yok denecek kadar azdır.<sup>4</sup>

## **B. Arapça Dışındaki Diğer Dillerde Eşanlamlılık**

### **a. Eşanlamlılığın Tanımı**

Eşanlamlılık teriminin dar ve geniş anlamı birbirinden ayrılabilir. Dar yoruma göre iki öge , işlemleri aynı ise eşanlamlıdır.

Rogets Thesures'in belirttiğine göre *nice* (iyi, nazik) madde başlığında *nice* sözcüğünün değişik anlam tonlarını simgeleyen çeşitli eşanlamlı sözcükler görüyoruz. Sözkonusu madde başlığında *nice* için verilen eşanlam sözcükler şunlardır: *savovry* (lezzetli), *discriminative* (ayırdedici), *exact* (tam), *good* (iyi), *pleasing* (hoş), *fastidious* (titiz), ve *honorable* (saygın). Bu sözcüklerin her biri, metnin ana bölümünde eşanlamlı sözcükler dizelgesinin birinde görülür. Sözelimi *pleasing* sözcüğünün bulunduğu bölüme dönersek anlamın bütün olası inceliklerini anlatan sözcüğün, tam anlamıyla düzinelerle eşdeğerli sözcük dizisini buluruz.<sup>5</sup>

### **b. Bütün Eşanlamlılık ve Tam Eşanlamlılık :**

Gerçek eşanlamlı çok az sözcük bulunduğu yaygın

---

<sup>4</sup> Kıran, Zeynel, Dilbilime Giriş, Ankara 2002, s. 146

<sup>5</sup> John Lyons, *Kuramsal Dilbilime Giriş*, çev: Ahmet Kocaman, Ankara 1983, s. 398

bir görüştür. Ullman'ın da belirttiği gibi bütüncül eşanlamlığın oldukça seyrek, dilin kaldırmayacağı bir lüks olduğu neredeyse değişmez bir gerçektir. Ullmann'ın öne sürdüğü gibi bu görüş birbirinden ayrı iki ölçüte dayanır. Yalnızca anlaksal ve her hangi bir bağlamda birbirinin yerine geçebilen sözcükler eşanlamlı olarak tanımlanabilirler. <sup>6</sup>

**c. Bilişsel ve Duygusal Eşanlamlılık:**

Eşanlamlılık tartışmalarında bilişsel ve duygusal anlam ayrımından bir çok anlambilimci yararlanır. Kendileri, dil kullanımının birbirinden ayrılabilen iki ya da daha çok ruh bilimsel yetiyi içerdiklerine ilişkin görüşü yansıtırlar: bir yandan anlık, öte yandan imgelem ve duygular. Anlambilim üzerindeki kamuya seslenen genel yapıtlarda sık sık üzerinde durulan noktalardan birisi duygusal faktörlerin dil davranışındaki önemidir.

Dilin asıl kullanımı sözkonusu olduğunda, belli bir sözcüğün değişik duygusal ya da uyarıcı çağrışımlar nedeniyle bir başkasına yetebileceği kuşkusuz doğrudur. Ancak bunun ne ölçüde önemli olduğu kişiden kişiye değişir/subjektiftir.

Ullmann, bilişsel olarak eşanlamlı ama duygusal yönden eşanlamlı olmayan İngilizce sözcüklerden liberty/freedom (serbestlik/özgürlük), hide/conceal (saklamak/gizlemek) şeklinde örnekler verir. Bir yazarın bu eşanlamlılardan biri yerine ötekini kullanabileceği bir çok bağlam vardır. Bir sözcüğün duygusal çağrışımlarının kullanımının her zaman önemli olduğunu düşünmek yanlış olacaktır.<sup>7</sup>

Bilişsel ve bilişsel olmayan eşanlamlılık arasındaki

---

<sup>6</sup> Age., s. 399

<sup>7</sup> Ullman, Stephen, *The Principles of Semantic*, Oxford 1957

ayrım, değişik yazarlarca çeşitli biçimlerde belirtilmiştir. Her durumda ilk olarak tanımlanan 'bilişsel eşanlamlılık'tır.

**d. Eşanlamlılık ve Olağan Değişkenlik/Değişebilirlik:**

Geleneksel anlambilimde eşanlamlılık, öğeler arasında geçerli bir ilişki olarak düşünülmüştür. Kuşkusuz eşanlamlılık terimini, tek sözcükle birlikte belli bir sözdizimsel yapıda bir araya getirilen sözcük kümelerini kapsayacak biçimde genişletmek mümkündür. Örneğin bir kimse, *femal fox* (dişi tilki) ve *male duck* (erkek ördek) ifadelerinin eş anlamlı olduğunu söyleyebilir. Ancak bu yargıyı öne süren kimsenin olağan dil kullanımında söz öbekleri ile sözcüklerin gerçekte değiştirilebileceğini varsaydığına dikkat edilmelidir.

Eşanlamlılıkla ilgili son bir nokta daha öne sürülebilir. Eşanlamlılık öteki işlem ilişkilerinden daha çok ve kuramsal yönden ilginç biçimde bağlantılıdır. Kendi başına yapısal bir ilişki olmadığı açıktır. Geri kalan sözcüklerin söz varlığından bütün eşanlamlılık örnekleri kaldırılabilir.<sup>8</sup>

Eşanlamlılık dilin anlam yapısı için temel değilse de, belli bağlamlarda daha temel yapısal ilişkiler alt anlamlılık ve bağdaşmazlık sonucu ortaya çıkar. İki sözcük arasındaki ayrımın bağlam yönünden yansızlaştırılmasına sık sık rastlanır. Bir kimse

*I'm flying to New York by air* (New York'a uçakla gidiyorum. ) veya *I'm going to NewYork by car* (New York'a arabayla gidiyorum.) diyebilir.

Bir sözcüksel ögenin bağlam yönünden

---

<sup>8</sup> John loyns, Age., s. 403

belirlenmesinin kesin olmaktan ziyade olası olabileceğini anlamak önemlidir. Örneğin; “Bakkala gidip bir ekmek alacağım.” tümcesinde ‘almak’ yerine ‘satın almak’ söz öbeğinin konulmasının genel olarak ek bir sezdirim getirmeyeceği düşünülür. Almak ile satın almak olağan biçimde (bu bağlamda) eşanlamlı olarak düşünülecektir. (Toplumun yerleşik gelenek ve kabullerine uygun olarak aksi bir kanıt bulunmadıkça) Bakkaldan alınan bir şeyin satın alma yoluyla olacağı varsayılacaktır. Aynı zamanda almak eyleminin satın almak ile zorunlu olarak eşanlamlı olmadığı kabul edilmelidir.

Tarihsel olarak bir yanda Anglo-Sakson Köken, diğer yanda Fransızca ve Yunanca olmak üzere iki farklı kaynaktan beslenmesi nedeniyle İngilizcenin özellikle eşanlamlılar bakımından oldukça zengin bir dil olduğu sıkça dile getirilmektedir. Tarihsel bakış açısından İngilizce, gelişiminin önceki safhasında Anglo-Sakson hakimiyeti bulunan Germanik bir dil olarak kabul edildiği için, burada bulunan Anglo-Sakson kökenli kelimeler/terimler, kökenleri ne olursa olsun İngiliz dilinin asli parçasıdır.<sup>9</sup>

F.R. Palmer’in kanatine göre eşanlamlı kelimelerin var olmadığı, yani birebir aynı anlama gelen hiç bir kelime çiftinin bulunmadığı iddia edilebilir. Aslında birebir aynı anlama gelen iki kelimenin ikisinin de aynı dil içinde yaşayabilmesi mümkün değilmiş gibi görülecektir.

#### **e. Eşanlamlı Kelimelerin Bulunmasının Sebepleri**

1- Bazı eşanlamlı kelime grupları dilin farklı

---

<sup>9</sup> Age., s. 86

lehçelerine aittirler. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin bazı bölgelerinde son bahar anlamında *fall* terimi kullanılırken, İngiltere'nin diğer bölgelerinde aynı anlama gelen *autumn* terimi kullanılmaktadır. Lehçe bilimcilerin çalışmalarına göre, bu tip örnekler oldukça çoktur.

İngilizce'de çiftçilikle ilgili kelimelerden 'ahır' anlamını ifade etmek için *cowshed*, *cowhouse*, *byre*, *haystack*, *hayrick* veya *haymow* kelimelerinden biri kullanılmaktadır.

Evde kullanılan musluk (*topbile*) Amerika Birleşik Devletleri'nin çoğu bölgesinde *faucet* ya da *spigot* kelimesi ile ifade edilmektedir. Fakat bu kelime grupları, semantiği hiç de ilgilendirmemektedir. Bunların statüleri, İngiliz ve Fransız çevrelerinde eşanlamlıdan kelimelere sahip olan bir dilin farklı şekillerini konuşan insanların meselesidir.<sup>10</sup>

Fransızlar, fransızcada yaygın hale gelen İngilizce kelime *franglais* rahatsızlık duyarken, Galliler de dillerindeki İngilizce kelimelerin yerine kendi dillerinden kelimeler koymak için zaman ve para harcamaktadırlar. İngilizceden gelme *brotherly* ve *fraternal* (kardeşçe), *buy* ve *purchase* (satın almak), *world* ve *universe* (dünya, evren) kelimeleri ve bunlar gibi daha pek çok kelime vardır.<sup>11</sup>

Anadilden gelen kelimeler, genellikle daha kısa ve daha az bilinen kelimelerdir. Dört harfli kelimeler -tam anlamıyla söyleyecek olursak- genellikle Anglo-Sakson kökenden gelme kelimelerdir. Biri anadilden gelen; biri

---

<sup>10</sup> Bkz, The English Verb ve bkz Fodar; The Structure Of Semantic Theory, s.21.1963.

<sup>11</sup> F.R. Palmer, *The English Verb*, London 1974, s.49



Fransızca olan ve biri de doğrudan latineden alınmış şu üçlü kelime örnekleri de vardır: *kingly -royal- regal* (krala ait) kelimeleri gibi... Bu üçlü kelimededen en çok kullanılan ve yaygın olan kelime Fransızca'dan gelen *royal* kelimesidir.

2- Farklı stiller/deyişler veya kayıtlarda kullanılan kelimelerle ilgili buna benzer fakat daha problemlerli bir durum söz konusu değildir.<sup>12</sup> Kötü koku anlamına gelen *nesti smell* terimi, uygun bir bağlamda *an abnoxious effluim* veya *an arriple stink* terimi olabilmektedir. Kuşkusuz bu terimlerden ilki şaka ifade etmesi bakımından daha modaya uygun bir terim, ikincisi ise gündelik dile ait bir terimdir. Beyefendi anlamına gelen *gentlemen, man* ve *chap* kelimeleriyle, ölmek anlamına gelen *pass away* ve *pop off* terimleri de her ne kadar aynı şekilde özelliklere sahip olmayıp daha ziyade farklı resmiyet derecelerine sahip olsalar da yine buna benzer kelime üçlüleridir.

Stiller arasındaki ayırım, coğrafi olarak tanımlanan lehçeler arasındaki ayırımdan çok daha az, net ve açık olduğu için bunların üstesinden gelmek çok daha zor bir iştir.

3-Bazı kelimelerin, sadece duygusal veya değerlendirici anlamları yönünden farklılık arz ettiği söylenebilir. *Statesman-politician* ve *hide-conceal* ikilileriyle *thriftly, economical, stingy* üçlüsü bunun örneklerini oluşturur. Ayrıca *fascist* ve *liberal* gibi kelimelerin anlamlarıyla ilgili problem de ortada durmaktadır.

4-Bazı kelimeler birlikte kullanılmaları bakımından

---

<sup>12</sup> Age., s. 80-81

sınırlıdır. Yani kimi kelimelerin kullanımını sadece başka kelimelerle birlikte vuku bulabilmektedir. Bu türden olan kokmuş, ekşimiş anlamına gelen *rancid* kelimesi sadece *bacon* (pastırma) veya *butter* (tereyağı) kelimeleriyle kullanılırken; çürümek, cılkı çıkmak, kokuşmak anlamlarına gelen *addled* kelimesi, *egg* (yumurta) veya *brain* (beyin) kelimeleriyle kullanılmaktadır.<sup>13</sup>

5-Pek çok kelimenin anlamlarının birbirine yakın olduğu veya birbirleriyle örtüştüğü gayet açık bir durumdur.Yani eşanlamlığın gevşek ya da zayıf bir yanı mevcuttur. Sözlük yazarlarının büyük ölçüde yararlandıkları kısım da bu türden bir eşanlamlılıktır. Örneğin; olgun anlamına gelen *mature* sıfatının muhtemel eşanlamlıları *adult* (yetişkin), *ripe* (olgun), *perfect* (mükemmel) ve *due* (vakti gelmiş) kelimeleridir.

Yönetmek anlamındaki *govern* kelimesinin eşanlamlıları ise *direct* (yönetmek, yönlendirmek) *control* (kontrol etmek), *determine* (belirlemek, yön vermek )ve *require* (resmi emir vermek) kelimeleridir.

Gevşek anlamına gelen *losse* kelimesi için önerilebilecek eşanlamlılar ise *inexact* (tam olmayan), *free* (serbest), *relaxed* (rahatlatmış) *vague* (müphem, belirsiz), *lax* (kaygısız, kayıtsız), *unbound* (sınırlanmamış), *inattentive* (ilgisiz, kayıtsız), *slack* (gevşek, yavaş, dikkatsiz) vb. kelimeleridir.<sup>14</sup>

İngilizcede de bütün dünya dillerinde olduğu gibi eşanlamlılık vardır. Örneğin :

*copy* ve *imitate* :

---

<sup>13</sup> F.R. Palmer, *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi* çev: Ramazan Ertürk, Ankara 2001, s. 75-77

<sup>14</sup> a.g.e ve geniş bilgi için bkz.Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kuveyt,1960.; Palmer. F.R. *Semantik Yeni Bir Anlam Projesi*, çev. Ramazan Ertürk ,Ankara,2001,s,75-76-77.

- She danced and made me **imitate** / **copy** her.

*keep* ve *retain* :

- **Keep** / **Retain** your ticket for further inspection

*discover* ve *find* :

- We **found** / **discovered** the boys hiding in the shed .

*busy* ve *occupide* :

- I am afraid Mr. Smith is **busy** / **occupied** at the moment.<sup>15</sup>

### C. Sıbeveyh ve Lafzın Anlamla İlişkisi

Sıbeveyh bu konuyu üç kısımda inceler:

1- Lafızları ve anlamları birbirinden farklı kelimeler: **جلس** (celese) ve **ذهب** (zehebe) gibi...

2- Lafızları aynı, anlamları farklı kelimeler: Biri kızmak diğeri bulmak anlamına gelen **وجد** (vecede) kelimesi gibi...

3- Lafızları farklı anlamları aynı kelimeler: Buna da **ذهب** (zehebe) ve **انتقل** (intekale)'yi örnek olarak verir.<sup>16</sup>

Sıbeveyh'in bu ayrımı, daha sonra gelen el-'Askerî (ö.216/831), Ebû 'Ubeyd (ö.224/1838) ve el-Muberrred (ö.286/899) gibi kimi bilginler için bu olgunun temelini teşkil etmiştir. İbnu'l-Enbârî'ye gelince zıt anlamlı kelimelere dair yazmış olduğu kitabın ön sözünde adı geçen ayrıma ilişkin ayrıntılı denebilecek açıklama ve yorumlar yapmıştır.<sup>17</sup>

---

<sup>15</sup> a.g.e ve geniş bilgi için bkz.Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm,97; İbn Dehhân,Sa'îd b.Mubârek el-Azdâd tah-Muhammed Hasan Al- Yâsin ,Necef.1953,s.40-41.

<sup>16</sup> İbnu'l-Kâsım el-Enbârî, *Kitâbu'l-Ezdâd*, Tah. M.Ebu'l-Fadl İbrahim, Kuveyt t.y. s.24

<sup>17</sup> Age., s. 6

#### **D. Eski Dilbilimcilerin Eşanlamlı Kelimelerle İlgili Görüşleri**

Eski Arap dilcilerin bu olguyla ilgili farklı görüşlerini, bize ulaşan mevcut eserlerde veya bu alanda yapılmış çalışmalarda bulabiliyoruz. İbn Cinnî'nin "el-Hasâis", Feyruzâbâdi'nin "er-Ravdu'l-Meslûf fi Mâ Lehû İsmâni ilâ Ulûf" adlı eserlerinde rastlamaktayız. Bunun yanında bazı dil kitapları lafızların delalet ettikleri özel anlamları sınırlandırmışlardır. Bunlardan Ebû Mansûr es-Sâhibî'nin "Fıkhû'l-Luğa" ve Ebû Hilâl el -'Askerî'nin "el-Furûk fi'l-Luğa" adlı kitabını örnek olarak verebiliriz. Bunlar hicri dördüncü asrın dilbilimcilerindendir.

İmâduddîn lakabıyla tanınan Ebu'l-Hasan 'Alî b. Muhammed .b. 'Alî (ö.504)'ye ait bir görüşte şöyle denilmektedir: Tek bir anlam taşıyan kelimeler mütevaridler ve müterâdifler diye ikiye ayrılır. **خمر** (hamr) kelimesinin **عقار** (akâr) ve **قهوة** (kahve) diye adlandırılabilmesi müterâdif ise, bu ortak bir manaya yakınlığından dolayı bir lafzın diğer bir lafzın yerini tutması olgusudur.

Suyûtî "el-Muzhir" adlı kitabında 'Ahmed b. Fâris, el-'Asma'î'den şöyle nakletmektedir: Hârûn er-Reşîd bana garip bir şiir sordu. Ben de açıklamasını yaptım. Arkasından bana "Ey 'Asma'î, bu şiirler sana hiç de garip gelmiyor mu?" dediğinde ben de ona: "Ey halife daha mı bilmeyeyim? Taşa ait yetmiş isim ezbere biliyorum." dedim.<sup>18</sup>

İbn Hâleveyh bir gün Seyfuddevle'nin meclisinde kılıca ait ezbere elli farklı isim saymış, bunun üzerine

---

<sup>18</sup> Geniş bilgi için bkz. Ahmad Muhtar Omar, İlmu'd-Delale, Kahire 1990; İbn Cinnî, 'Ebu'l-Feth 'Osman, *el-Hasâis*, tah: M. Ali el-Naccâr Bağdat 1990, s. 11-13

orada bulunan Ebū ‘Alī tebessüm etmekten başka bir şey yapmamıştı. Çünkü o gün Ebū ‘Alī, Seyfuddevle’nin meclisinde ezbere kılıca ait tek bir isimden başka bir şey söylememiş, İbn Hāleveyh “Hani; Muhanned, Sārim, Kadīb, Husām vb.leri nerede?” diye sorulduğunda, Ebū ‘Alī “Bunların her biri sıfattır. Herhalde şeyh sıfatla ismi ayırd edemiyor” cevabını vermiştir.<sup>19</sup>

Hicri ikinci asırda yaşayan Arap Dilbilimciler’e göre Arapça’da eşanlamlılık olgusu Arapça’nın özelliklerinden biridir. Kutrub (ö.206) konuyla ilgili olarak Arapça’da iki lafzın bir manaya işaret etmesinin Arapça’nın derinliğini ve güzelliğini gösterdiğini söylemektedir.<sup>20</sup>

Eş anlamlılığı kabul eden dilcilerin başında gelen İbn Cinnī, el-Hasāis adlı kitabında şöyle demektedir: “Bu bölüm oldukça farklı ve Arapça’nın değerini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü tek bir manayı ifade eden bir çok isim bulabilirsin. Böyle her isim kökünü araştırdığında manayı aslına iletteğini göreceksin.” Bunun akabinde bir takım örnekler vererek bu görüşü teyid eder ve şu delillerle ispata çalışır: İnsanın yaratılması anlamına gelen “el-Halk”, insanın düzgün ve pürüzsüz bir biçimde şekillendirilmesi anlamında kullanılmıştır. “en-Naht” kelimesi de aynı türdendir. Ancak taş, tahta vb.lerine şekil vermek işidir.Yani; “Ben onu düzelttim ve onu istediğim gibi yetiştirdim” anlamını ifade etmektedir.<sup>21</sup>

el-‘Askerī terādüfü kabul etmeyenlerin başında gelir. el-‘Askerī bu konuda bir kitap yazmıştır. Örneğin; ilim ve marifet, fitnat ve zeka gibi farklı kelimelere el-

---

<sup>19</sup> es-Suyūti, *el-Muzhir*, cilt.1. s.400-401

<sup>20</sup> Age., s. 420

<sup>21</sup>İbrāhīm ‘ENİS: 18-İbn-Cinnī, **el-Hasāis** (tah: M.‘Alī en-Naccār)Kahire ,1959,s,115

Furūk fi'l-Luġa adını vermiştir. el-'Askerī bu konuda şöyle der: "İfade farklılığı, anlam farklılığını gerektirdiği ve bir manaya bir kez işaret edildiğinde o mananın anlaşılmasının gerektiği, ikinci üçüncü defa işaret edilmesinin anlamsız ve faydasız olduğu ekseni üzerine kuruludur; zira dili düzenleyen her şeyi yerli yerine oturtmuştur ve faydasız bir şey koymamıştır.<sup>22</sup> Her isim muhtelif anlamlar için kullanılır. Bir dilde iki ayrı isim farklı manalardan ve asıllardan biri için kullanılıyorsa, şüphesiz biri diğerinin gerektirdiği mananın aksini taşıyordur. Aksi halde ikincisi fazlalıktır. Fazlalık ise lüzumsuzdur." diyerek görüşünü kanıtlamıştır. el-'Askerī, anlamlar ve benzerleri arasındaki farkı ayırt edebilmek için bir takım şartlar ortaya koymuştur:

- 1- Her iki lafza veya lafzın birinin dildeki köküne bakılması,
- 2- İki ayrı lafzın kullanıldığı anlam farklılığının göz önünde bulundurulması,
- 3- Fiillere geçişlilik kazandıran harflerin gözönüne alınması<sup>23</sup>,
- 4- Her iki anlamın tevil edildiği lafza bakılması,
- 5- Nereden türemiş olduğuna bakılması,
- 6- Zıt anlamların dikkate alınması,
- 7- Aradaki farkın görülebilmesi için her iki mananın özelliklerine bakılması,
- 8- Lafzın sıfatının gereğine ve ona yakın olan anlamlara bakılması<sup>24</sup>,

---

<sup>22</sup> El-'Askerī, Ebū'l-Hilāl b Sehl, *el-Furūk Fī'l-Luġa*, Beyrut 1973, s. 12-14

<sup>23</sup> Ebu Sābit el-Luġavī, *el-Furūk*, tah. Dr. Sālih ed-Damin, Bağdat 1985, s. 57-58

<sup>24</sup> el-'Askerī, *Age.*, s.5-6

İki kelime arasındaki farkı köklerine bakarak anlama usulüne örnek olarak حنين (hanīn) ve اشتياق (iştīyāk) kelimelerini gösterebiliriz. Hanīn dişi devenin yaşamış olduğu yere özlem duyduğunda çıkarmış olduğu sestir. (Peki iştīyāk nedir?)

İki anlamın sıfatlarına bakılması yönüne gelince, buna da حلم (hilm) ve اهمال (ihmal) örneklerini verebiliriz. Hilm her zaman güzeldir. İhmal bazen güzel bazen çirkin olabilir.

İki anlamın tevil edildiği lafza bakılarak tesbit edilmesine مزاح (mizah) ve استهزاء (istihzā) kelimelerini örnek olarak verirsek, mizah yapan kimsenin karşı tarafı aşağılama gibi anlam ifade etmediği gerçeğini görürüz. Örneğin, halkın devlet büyüklerinden birini mizah unsuru olarak karakterize etmesi onu aşağılama anlamına gelmez. Aksine ülfet ve munislik göstergesidir. İstihza da ise, karşı tarafı aşağılama amacı vardır.

Farklı fiillere geçişlilik kazandıran harflerin gözönüne alınmasına عفو (afv) ve غفران (gufrān) kelimelerini örnek olarak verirsek, عفوت عنه (afevtu ‘anhu) ve (gafertu lehū) şeklinde geçişlilik kazandıran harflerin farklı olduğunu, “غفرت له” denilince bir suçun affedildiği ve aynı zamanda bunun kimseye ifşa edilmeyeceği dile getirilmektedir.<sup>25</sup>

Kelimenin yapısal özelliğine bakarak anlaşılmasına استفهام (istifhām) ve سؤال (suāl) örneklerini gösterebiliriz. İstifhām, soru soranın bilmediği veya şüphe ettiği bir şeyi daha iyi anlama isteği anlamına gelirken suāl kelimesi, soru soran kimsenin, gerek bilmediği veya şüphe ettiği, gerekse önceden bildiği bir şeyi sorabilmesi anlamında

---

<sup>25</sup> El-‘Askerī, Ebū’l-Hilāl b Sehl, *el-Furūk Fi’l-Luğa*, Beyrut 1973, s. 32

kullanılmaktadır. İstifhām kelimesinin 'istif'āl' kalıbında talep anlamında olduğunu düşünerek suāl ile arasındaki farkı anlamış oluruz.<sup>26</sup>

Suyūti “el-Muzhir fi İlmi'l-Luġa ve Enva'ihā” isimli eserinde Arapların, aralarında anlam yakınlığı olan lafızlar arasındaki ayrımları nasıl fark ettiklerine değinmekte, yumuşak-ünsüz ve kolay harflerin daha zayıf anlamlar ifade ettiğini belirtmektedir. Bir örnek olarak المدّ (el-medd: uzatmak) ve المطّ (el-matt: sürdürmek) kelimelerine bakıldığında, el-matt kelimesindeki “ط/ta” harfinin, el-medd kelimesindeki “د/dal” harfine oranla daha vurgulu ve güçlü olduğu görülür. Bu incelik, birbirine yakın eylemlere farklı adlar verilmesi gereğini doğurmuştur.<sup>27</sup> Bu da es-Suyūti'nin Arapça'da eşanlam diye bir şeyin olmadığı tezini doğrulamaktadır. Araplar seslerin kalınlık-incelik, sertlik-yumuşaklık vb. bir takım hususiyetlerini nesnelerin özelliklerine göre kullanmışlardır. الهضم (el-hadm) karpuz gibi sulu meyveler, القضم (el-kadm) ise kuru yiyecekler için kullanılmıştır. “Rahatlık, zorluk karşısında anlaşılır.” anlamında قد يدرك الهضم بالقضم (Kad yudraku'l-hadm bi'l-kadm) ifadesini kullanmışlardır. “ه/Ha” sesi yumuşak “ق/Kāf” sesi ise serttir. Sesler birbirleriyle benzeşmediğine ve dil de duyma yoluyla öğrenildiğine ve aynı zamanda hadiselerle uyumlu olduğuna göre, anlamda bir yakınlık olsa bile mutlaka bir farklılık vardır.

Eşanlamlılığın bir terim olarak kullanımı ilk olarak er-Rummānī (ö.384/994)'de görülür. Eserinin adı “el-'Elfāzu'l-Muterādife”dir.

---

<sup>26</sup> Age., s. 32

<sup>27</sup> es-Suyūti, *el-Muzhir fi İlmi'l-Luġa ve Enva'ihā*, Beyrut 1988, s. 320



**D. Eşanlamlılığı Kabul Edenler:**

1- Ebu'l-Feth 'Osmān b. Cinnī: "el-Hasāis" isimli eserinde müterādif kelimelere özel bir bölüm ayırmıştır.

2- el-Hamazānī (ö.H.320)

3- Kudāma b.Ca'fer (ö.H.337)

4- İbn Hāleveyh (ö.H.370): Arapça'nın müterādif kelimelerini ezberleyen dilbilimcidir.

5- Ebū 'Alī el-Fārisī (ö.H.376)

6- er-Rummānī, (ö.H.384)

7- İbn Sideh, Ebū'l-Hasan 'Alī b. İsmā'il en-Nehevī, (ö.H.485), "el-Muhassas" adlı eserinde yüzlerce müterādif kelimeyi ele almıştır. Eserinin girişinde الحجارة (el-hicāra) kelimesi hacir, safa, nukle ile **ve** الطريق (et-tarik) kelimesi te'vīl, sebil kelimeleriyle tanımlanmıştır.

8- el-Fayrūz abādī (ö.H.817): "er-Ravdu'l-Meslūf Fīmā Lehū İsmān" ile "Ulūf" adlı eserlerinde bazı kelimelerin eşanlamlılarını vermektedir.<sup>28</sup>

9-İmām Fahru'd-Dīn er-Rāzī (ö.H.604)

10-el-Hirāsī (ö.H.504) "el-Vecīz fi fikhi'l-Luġa" adlı kitabında müterādif kelimeler olgusuna iki bölüm ayırmıştır:

a) Mütevārid Lafızlar: **خمر, قهوة, عفار** kelimeleri gibi.

b) Müterādif Lafızlar: Bu lafızlar, manaların birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Örneğin: **أصلح** **شعب الصدع, رتق الفتق, دم الشعث, الفاسد** gibi kelimelerdir.

11-et-Tāc es-Sabkī ('Abdu'l-Vehhāb b.'Alī .b. 'Abdu'l-Kāfi) (ö.771).

---

<sup>28</sup> es-Suyūti, Age., s. 407

### E. Arapça'da Eşanlamlı Kelimeler Olmadığını Öne Süren Dilbilimciler

1-İbnu'l-'Arābī Ebū Abdillāh M. b. Ziyād el-'Arābī (ö.H.231).

2-İbn Fāris (Ebū'l-Hasen 'Ahmed b. Fāris ) (ö.395) Arapça'da terādūf olmadığını söylemektedir. Örneğin : كان مضطجعا فجلس قام ثم قعد. قعد وجلس.

İbn Fāris'e göre Arapça'da her kelimenin taşıdığı mana ayrıdır. مائدة (māide) ve خوان (havān) kelimelerini bu duruma örnek olarak verir. Bu iki kelime eşanlamlı kelimeler bulunmadığını göstermektedir. Çünkü māide kelimesi yemekle dolu bir masa demek iken, havan kelimesi yemeksiz bir masadır.<sup>29</sup>

3-Ebū Bekr b. el-Anbārī (ö237)

4-İbn Derastveyh (ö. 347): Aynı dilde terādūf olmadığı kanaatindedir.

5-Ebū Hilāl el- Askerī "Furūk" isimli eserinde buna değinir.

6-er-Rāğib el-'İsfahānī (Ebu'l-Kāsım el-Huseyn b.Muhammed (ö.401): Tek bir dilde terādūf olmadığını söylemiştir; iki dilde mümkündür.

7-İbnu Kuteybe ( Ebū Muhammed 'Abdullāh b. Muslim b.Kuteybe) (ö. 276): Edebu'l Kātib adlı eserinde;

طرب(taraba) kelimesi neşe ve huzur manasını taşımaktadır, aynı zamanda manevi huzur taşıyabilme imkanı vardır. Örneğin;

قال النابغة الجعدي :

وأراني طربا في إثرهم      طرب الواله أو المختبل

<sup>29</sup> **Mecālis Sa'leb**, c.1. s.77. Tah. (Abdusselām Hārūn ) Mısır.

فقلن لقد بکیت فقلت کلا وهل یبکی من الطرب الجلید

المأتم (matem) kelimesi musibet anlamına gelmekle beraber, kadınlardan bir grubun belli bir yerde toplanması anlamına da gelmektedir.

#### F. Çağdaş Dilcilerin Yaklaşımları:

Bu konuyu çağdaş dilcilerden büyük bir kısmı ele almışlardır.

İbrâhim Enîs bu olguyu kabul ve red edenlerin görüşlerini inceledikten sonra; Kureyş lehçesinin edebî ve fasih kullanımında eşanlamlı kelimeler bulunduğunu söylemektedir. Buna göre Kur'an-ı Kerim'de eşanlamlılık vardır.<sup>30</sup> Kureyş lehçesinin ses yapısı itibariyle hoş, söz dizimi itibariyle etkileyici olmasını bu kabilenin hac mevsiminde ya da panayır zamanlarında diğer kabilelerden telaffuzu kolay, kulağa hoş gelen kelimeler almasıyla izah etmiştir.

Ramazân 'Abdu't-Tevvâb her kelime özel bir manayı taşımasına rağmen, terâdüf olgusunun arapçada bulunduğu görüşündedir.<sup>31</sup>

Muhammed Kemâl Bişr arapçada eşanlamlı kelimeler görebileceğimizi söylemektedir.

Ahmad Muhtâr 'Omar arapçada terâdüfün tam manasıyla olmadığı kanaatindedir.<sup>32</sup>

Kur'anla ilgili görüşleriyle tanınan Bintuş-Şâti ('Â'îşe 'Abdurrahmân), bu konuda çok derin bir inceleme yapmış ve Arap dilinde eşanlamlı kelimelerin olmadığı kanaatine varmıştır.<sup>33</sup> Bintuş-Şâti Kur'an'daki bütün

<sup>30</sup> Enîs, İbrâhîm, *Fî'l-Leheceti'l-'Arabiyye*, Kahire t.y., s. 179, 180

<sup>31</sup> Ramazân, 'Abdu't-Tevvâb, *Fusûl fî Fikhi'l-'Arabiyye*, Kahire ts,s. 278

<sup>32</sup> Ahmad Muhtar Omar, *İlmu'd-Delale*, Kahire 1990, s. 227,228

<sup>33</sup> Bintuş-Şâti, 'Â'îşe 'Abdurrahmân, *el-İcâzu'l-Beyan fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 215

lafızları teker teker inceleyerek eş anlamlı sanılan kelimeler arasındaki mana farklılıklarını açıklamaya çalışmıştır. Örneğin; “Ru’yā” ile “Hulm”, “Hilf” ile “Kasem”, “Tasaddu” ile ‘Tahattum’ ve benzerlerinin farklarını açıklamıştır.<sup>34</sup> Kur’ān’da أنس ناراً (’enise nāran) dendiğinde bir şeyin sıcaklığını ve yakınlığını duymak ve görmek manası anlaşılır. أنس في الشيء (’enise fi’ş-şey’i) dendiğinde bir yakınlık ve sıcaklık hissetmeden onu duymak veya görmek anlamı çıkmaktadır. Kuran-ı Kerim’de أنس (’enise) fiili beş kez kullanılmıştır. Bunlardan dördü Musa (a.s)’ın ailesi ile birlikte çölde yolculuk yaparken görüp ulaştığı ateşle ilgilidir. Yalnız, Nūr suresinde geçen “İstinās” kelimesi ile “istizān” kelimesi arasında fark vardır. Eve girerken ev sakinlerine yakınlık göstermektir. استأنس الشيء (iste’nese’ş-şey’e: Polis suçluya yakınlık gösterdi.) şeklindeki kullanım Arapçanın dil zevkine ters düşmektedir. Yine Arapçada “’Enise” fiili düşmanın ve yangının görülmesinde, gök gürültüsü veya vahşi hayvanın bağırtısının duyulmasında kullanılamaz.

### G. Müsteşriklerin Yaklaşımları

Bu konuda genel itibarıyla müsteşrikler iki guruba ayrılmışlardır. Bazısı eş anlamlılığı kabul ederken, bazıları da kabul etmemektedirler.

F.H.Gerege Arapça’da tek bir manayı ifade eden iki kelime olmadığını; eğer varsa, iki kelime olması gerekmediğini söylemektedir.

Leher, iki lafız arasında anlam bakımından benzerlik varsa, bu durumun Arapçada eş anlamlılığın olduğunu göstermediğini dile getirmektedir.<sup>35</sup>

Ullmann Arapçada terādūf tam anlamıyla

<sup>34</sup> Age., s. 216, 217

<sup>35</sup> Enis, İbrāhīm, *Devru’l-Kelim fi’l-Luğa*, Kahire 1962, s. 98-110

olabilmektir; yalnız çok azdır. Eşanlamlı kelimelerin çoğu ilk bakışta manada mütemâsil kelimelerdir, okuyunca aralarındaki fark ortaya çıkmaktadır.<sup>36</sup> Stephen Ullmann'a göre eşanlamlılığın şartları:

i- Eşanlamlı olduğu iddia edilen kelimeler arasında tam bir anlam birliği olmalıdır. Buna yüzde yüzlük bir anlam örtüşmesi de diyebiliriz.

ii- Aynı dil ortamında üretilmiş ve kullanılmış olmaları gerekir. Aynı anlamda olup, farklı lehçelerden gelmiş olan kelimeler bu gruba sokulamaz.<sup>37</sup>

iii- Eşanlamlı oldukları iddia edilen kelimeler aslında bir kelime oldukları halde, geçirmiş oldukları ses değişimi sonucu farklılaşmış kelimelerden olmamalıdır.<sup>38</sup>

iiii- Eşanlamlı kelimelerin aynı dönemde ve belirli bir zaman dilimi içerisinde eşanlamlı olarak kullanılması gerekir. Örneğin biri Abbâsiler dönemine, diğeri Emeviler dönemine ait aynı anlama gelen iki kelime eşanlamlı olarak kabul edilemez.<sup>39</sup>

Netice olarak Ullman'a göre eşanlamlı kelimeler tek bir mana taşır. Tam olarak terâdüf yoktur. Bloomfield Arapçada eşanlamlılığı kabul etmemektedir. İki ses birbirine benzemiyorsa anlamlarının aynı olmadığı kanaatindedir.<sup>40</sup>

#### **H. Eşanlamlı Kelimeleri Ortaya Çıkaran Sebepler**

Bu sebepler dilbilimciler tarafından şu şekilde belirlenmiştir:

---

<sup>36</sup> Age., s. 110

<sup>37</sup> Enis, İbrâhîm, *Delâletu'l-'Elfâz*, Mısır 1993, s.210-212

<sup>38</sup> Age., s. 215-217

<sup>39</sup> Age., s. 179-187

<sup>40</sup> Age., 110, 111

1-Sıfatların isim haline gelmesi: İbrāhīm 'Enīs bu konuda arapça sıfat tamlamalarında, tamlayan sıfat konumunda olan kimi kelimelerin çeşitli sebeplerden dolayı zamanla kullanım alanı değiştiğini ve isim haline geldiğini söylemektedir.<sup>41</sup> Bu sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

i- Az kelimeyle çok anlam ifade etme gayreti

ii- Sıfat olan kelimenin müzikalite açısından mevsūftan daha nitelikli olması

iii- Kelimeler arasındaki farkın iyi bir şekilde bilinmesi. Böylece sıfat olan kelime ile mevsuf olan isimle eşanlı olmuş olur. Bu konuda örnek olarak “es-Seyf” ve “el-Cemel” kelimelerini verebiliriz. “Seyf” kelimesinin belirtildiğine göre “el-Meşrafıyy”, “el-Yemenī” gibi elliden fazla eşanlısı vardır. Arap dilbilimcilerin belirttiğine göre “Seyf” kelimesinin tek bir göstergesi vardır. O da “Seyf”dir. Diğerlerinin ise bir takım ince nüansları yansıtmaktadır.<sup>42</sup> Örneğin, kılıç enli olduğu zaman buna “Saife” denir. Hafif olduğu zaman “Kadīb”; ağır olduğu zaman “Haşīb” denir.<sup>43</sup> Eski olup ağzında kertikler olduğu zaman bunu da “Kadīm” denir.

2-Telaffuz Farklılığı: Arapların seslerde yapmış oldukları “Kalb” ve “İbdāl” sonucu ortaya çıkan telaffuz değişikliği de eşanlı kelimelerin sebeplerinden sayılır. (“Sirāt” kelimesinin “Sirāt” ya da “Zirāt” şeklinde telaffuz edilmesi gibi.) İbn Cinnī'nin (ö.393/1002) el-'Asma'î'den (ö.216/831) naklettiğine göre iki kişi es-sakr kelimesinin telaffuzunda görüş ayrılığına düştüler. Biri kelimenin

---

<sup>41</sup> Enīs, İbrāhīm, *Fil-Lehecēti'l-'Arabiyye*, Kahire 1973, s. 182, 183

<sup>42</sup> eş-Şayi' el-Furūku'l-Luğaviyye.s,61.

<sup>43</sup> Ahmad Muhtār 'OMAR: *İlmu'd-Delale*.b.k.z M.H.Abdulaziz .*Medhelu ilā 'İlmi el-Luğa*.Kahire.1988,s.200 :213.

“Sad” harfiyle telaffuz edileceğini iddia ederken, diğeri “Sin” harfiyle telaffuz edileceğini iddia eder. Sonra da karşılıklarına gelen ilk kişiye sorarlar. Adam “Biz bunu “ez-Zakr” diye telaffuz ederiz.” cevabını verir. İbn Cinnî bu örnekten hareketle, herkesin nasıl kendi lehçesini üstün tuttuğuna dikkat çeker ve lehçelerin bu şekilde birbirine karıştığını söyler.<sup>44</sup>

3-Arap Lehçeleri Arasındaki Değişiklik: Cahiliye döneminde her kabilenin kendi lehçesi vardı. Bu da kullandıkları kelimelerin zaman zaman farklı manalara gelmesi demektir. ‘Ukâz, Mecenne ve Zulmecâz gibi meşhur panayırarda mal alış verişinin yanı sıra, çeşitli edebi ve kültürel etkileşimler de oluyordu. Buralarda lehçeler arasında kelime alış verişleri olmuş, böylece aynı dil içinde bir anlama ait çok sayıda kelime ortaya çıkmıştır.<sup>45</sup>

Bu etkileşimin ardından, diğer lehçelerden alınan bir kelimenin müzikalite açısından daha hoş ve cazip bulunması, ait olduğu toplumun sosyal, siyasi ya da sosyo kültürel sebeplerinden ötürü, geldiği toplumda kabul görmüştür.

4-Arapların Diğer Milletlerle Kaynaşması: İslâmi döneminde, Arap olmayan unsurların yeni dine girmeleri sonucu doğal olarak, bu milletlerin konuştukları diller arasında karşılıklı kelime alış verişleri olmuştur. Örneğin; İbranice’de “gitmenin her çeşidi” anlamına gelen “heleke” kelimesi Arapça’da, “el-Helâk” ve “el-Mevt” kelimesiyle eşanlamlı hale gelmiştir. Ne var ki bu kelimeler artık

---

<sup>44</sup> İbn Cinnî *el-Hasâis* .(tah.M.‘Alî en-Naccâr).Kahire.1959.

<sup>45</sup> İbrâhîm ‘ENİS : *Delâletu’l-Elfâz* ,Mısır,1993,bkz .İbn Cinnî *el-Hasâis* .(tah.M.‘Alî. en-Naccâr) Kahire,1959

Arapçalaşmış ve bu dilin özel malı olmuştur.<sup>46</sup>

## İ. Arap Dilinde Ve Arap Diline Bağlı İlimlerde Eşanlamlı Kelimelerin Yeri

### a. Belagat ve Eşanlamlılık

Kur'an'da anlatım, yaratılmış bir varlığa nispetle en iyi şekilde tasarlanmış ve en mükemmel şekilde ifade edilmiştir. Örneğin; **عمل** ('amile) ve **فعل** (fe'ale) fiillerinin Kur'an'daki kullanımları arasında çok hassas bir farklılık söz konusudur. **عمل** fiili, zaman alan işlerde kullanılırken **فعل** bir anda olup biten, bir anda yapılan işler için kullanılır. İyi işler ve salih amellerin işlenmesi **فعل** fiiliyle değil **عمل** ile ifade edilmiştir. Fıl suresinde, fil sahiplerine yapılanlar anlatılırken, **ألم تتركب فعل ربك بأصحاب الفيل**, "Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi?"<sup>47</sup> **فعل** fiiliyle ifade edilir. **عمل** fiili, canlı bir varlık tarafından amaç güdülerken işlenen fiiler için söz konusudur. **فعل** fiili, bir canlının amaçsız bir şekilde işlediği fiilerde kullanılabileceği gibi cansız varlıklar için de kullanılabilir. Bu yüzden Kur'an'da müminlerin bir özelliği olarak salih amel işlediklerinden bahsederken **عمل** fiilinin kullanılması, bu işin bir amaç sonucu işlendiğini vurgulamaktadır.<sup>48</sup>

### b. Hakikat ve Mecâz

Mecâz, bir kelimenin kazandığı yeni bir anlam ve gerçek kelimenin bir ilgi sebebiyle asıl anlamının dışında kullanılmasıdır. Kelimenin zamanla sonradan kazandığı bir anlamının mecaz olduğunun unutulup, asıl anlamıymış gibi kullanılması, eşanlamlı kelimelerin

<sup>46</sup> Hâkim MÂLİK: . *et-Terâdüf fi'l-Luğa*, Bağdat. 1980. bkz. er-Rummâni. a.g.e.s, 13.

<sup>47</sup> Fıl Suresi, 105. ayet

<sup>48</sup> 'Âişe 'ABDURRAHMÂN : *el-İcâzu'l-Beyânî*, Mısır. Bkz. İbn Cinnî *el-Hasâis*. Hâkim Mâlik, *et-Terâdüf fi'l-Luğa* . Bağdat. 1980. el-Rummâni, *el-'Elfâzu'l-Muterâdife*, Mısır (H. 1321) s, 50.



ortaya çıkış sebeplerinden biridir. Mecâz kelimeler Arap dilinde çok fazladır ve mecâzla hakikat net bir şekilde ayırt edilemez olmuştur. kelimesi (el-Sahba, el-Mazziye, el-Hamr, el-Müşe‘şi ‘a ve el-Mezze gibi...)

#### J. Eşanlamlılığın Savunucuları

- 1- 'Ebû'l-Feth 'Osmân İbn Cinnî (ö. 395 h.)
- 2- 'Ebû Sa'îd el-'Asma'î (122- 216 h.)
- 3- 'Ebû Zeyd el-Ensârî (119-115 h.)
- 4- El-Firûzâbâdî: (729-816 h.)
- 5- Kutrub (ö .206 h.)
- 6-'Alî b. 'İsâ er-Rummânî (ö. 384h)
- 7- el-Hemezânî (ö. 320 h.)
- 8- 'Ebû 'Alî el-Fârisî (ö. 370 h.)

Aşağıda birkaç örneği sunulan eşanlamlı kelimeler bu dilteler tarafından görüşlerine delil olarak sunulmuştur.

الخمر ( içki ) :

النرجس	الشباب	العنب	الشيخ	الكأس
الياقوت	السراج	الصفافية	الكرم	الصبح
المقتولة	الذهب	التفاحة	القتيل	الإثم
الشمس	الداء	المفتاح	العصير	العروس
الفارسية	عين	الديك	الدمشقية	البابلية

الفجیعة والوهن (musibet-hasret) :

عصبي	هذني	أقلقتي	أوجعني	ساعني
أوهني	ناعني	ألمني	كربني	غالبي

السيف (kılıç) :

قاضب	بتار	هذام	مهند	عضب
كهام	رسوب	مفقر	ذو الكريهة	طبق
هندواني	صمصام	معضد	مشرفي	هندي

العسل (bal) :

الحمت	التحموت	الهذهان	المزج	الضربة	الشهد
المهزم	السنوت	السنة	الهذام	الطرم	الظن

الداهية (felaket) :

الفليقة	أم طبق	العنقاء	ثالثة الاثافي	سلا جمل	الفاقرة
القتطير	زباء	أم حبوكر	القتطر	أم صيور	العناق
		أم ادراص	العنقاء	ابنة الجبل	الطلاطة

الكبر (kibir, gurur) :

البعي	الخيلاء	العجب	البذخ	التطاول	الزهو	الصلف
الكبرياء	الجبروت	الاختيال	الاستطالة	التغطرس	الأبهة	التجبر

الكذب (yalan söylemek) :

الباطل	البهت	الإفك	الانتحال	الزور
الفند	الخطل	التزيد	التخرص	المين

الرفاهية (refah, bolluk) :

المعتب	المربع	الراحة	الخصب	الرفاه
--------	--------	--------	-------	--------

السرور (sevinç) :

الاستبشار	الاعتباط	الارتياح	الفرح	البهج	الغبطة	الجدل	الحبور
-----------	----------	----------	-------	-------	--------	-------	--------

الفقر (fakirlik) :

افتقر	أملق	أضاق	أقتر	أعوز
أكدي	أخفق	احتاج	أخفق	أنفد

## SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'deki Üniversitelerin Arap Dili Eğitimi Bölümleri'ndeki kelime öğretimi derslerinde yapılan uygulamalara, eşanlamlı kelimeler açısından katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada eşanlamlılık konusunun tarihsel süreci ve arka-planı satır araları okunarak aralanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, eşanlamlılık konusunun filolojik bir mesele olarak ortaya çıkışına ve gelişimine, yaşanan tartışmalara değinilmiş, bu olgudan Arapça öğretimi ve öğreniminde nasıl yararlanılabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Eski bir dil olgusu olan eşanlamlılığın problemlerini şöyle tesbit etmiştik: Eşanlamlılık olgusu tarih içerisinde bir değişim geçirmiş midir? Eşanlamlılığın dilsel bir olgu olduğuna dair ileri sürülen argümanlar tutarlı mıdır? Müteradif kelimelerin dilsel kullanımının gelişimine ne tür etkisi olmuştur? Bütün bu problemler, Arap dilbiliminde bir fenomen olan eşanlamlılığın tarihsel

arkaplanı ve süreci, öne sürülen argümanlar, sebepleri, kavramsal alanı, çeşitleri ve şartları tespit edilmiştir.

Eşanlamlılık dil bilimcilerin, özellikle Arap dilcilerin tartışa geldiği önemli konulardan biridir. Eşanlamlılık, dilde ve Kur'an-ı Kerim'de bir çok konunun daha iyi anlaşılabilmesi için başvurulan bir açıklama yoludur. Geçmişte bu konuyla ilgili olarak bir çok eser kaleme alınmıştır. Konu daha geniş boyutlu olmasına rağmen, eşanlamlılığın kısa bir değerlendirmesini yapıp, Kur'an-ı Kerim tefsirinde yansımalarıyla ilgili olarak kısa birkaç örnekle yetindik.

Eşanlamlılığın gönderim açısından mümkün olabileceğini görmekteyiz. Çünkü insanların aynı nesne ya da olguya farklı lafızlarla işaret ettiği bir gerçektir. Eşanlamlılık, o dili konuşanlara, aynı göstergeler için farklı sözcükler kullanma imkânı vermektedir. Sözcüklere, konuşmacı ve dinleyicide çağrıştırdığı tasavvurlar ve duygu değeri açısından baktığımızda, tam olarak bir eşanlamlılığın gerçekleşmeyeceği düşüncesindeyiz.

Eşanlamlılık birden çok lafzın tek bir anlama delaleti, bir dilin tek bir lehçesinde ya da farklı lehçelerinde tek bir anlam için söylenen lafızlardır. Kutrub Muhammed b.el-Mustenir (ö. 206), tek bir anlam için iki farklı lafzın kullanılmasını Arapçanın anlatım genişliğine bağlamaktadır.

Dilde asıl olan, tek bir kavramın tek bir lafızla ifade edilmesi ve tek bir lafzın da tek bir kavrama delaletidir, ama bu kural asla gerçekleşmemektedir. Örneğin, başlangıçta tek bir lafızla ifade edilen kavram için daha sonraları başka lafızlar konulabilmektedir. Aynı şekilde, başlangıçta tek bir kavrama delalet etmesi için de kullanılmaktadır. Birinci durumda eşanlamlılık, ikinci

durumda çokanlamlılık olguları ortaya çıkmaktadır.

Bir lafzın delalet ettiği temel anlamı, aynı zamanda onun kavramıdır. Tek anlamlılıkta da durum böyledir. Çokanlamlılıkta ise artık lafzın kavramı değil anlamları söz konusudur. Burada anlam kelimenin kullanımınıdır.

#### **KAYNAKÇA**

- Abbas, İhsân, *Tārīhu'n-Nakdi'l-'Edebī 'İnde'l-'Arab*, Beyrut 1971
- Abbās, Hasan. *en-Nahvu'l -Vāfi*, Daru'l- Maārif, Kahire 1980
- Abdu'l-'Azīz, M. Hasan, *Medhal 'İlā 'İlmi'l-Luġa*, Kahire 1983
- Abdu'r-rahmān, Aişe, *el-İcāzu'l-Beyānī*, Kahire 1980
- Ahmad Muhtar Omar, *İlmu'd-Delale*, Kahire 1990
- Aksan, Doġan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara 1990
- el-'Askerī, Ebū'l-Hilāl b Sehl, *el-Furūk Fi'l-Luġa*, Beyrut 1973
- 'Abdu'l-'Azīz, Matar, *Lahnu'l-Āmme Fī Dav'i'd-Dirāsāti'l-Luġaviyyeti'l-Hadīse*, Kahire 1968
- 'Abdu't-Tevvāb, Ramazān, *Fusūl Fī Fıkhi'l-'Arabīyye*, Kahire 1973
- el-Biyālī, el-Muvāfi er-Rifā'ī, *el- Fusūl Fī 'İlmi'l-Luġa*, Mansura Üniversitesi, Mısır 2002
- Ebu'l-Farac, Kudāma b. Ca'fer, *Cevāhiru'l-Elfāz*, Tah.M. Muhyi'd-Dīn 'Abdu'l-Hamīd, Kahire 1932
- Ebu'l-Feth, 'Osmān, İbn Cinnī, *el Hasāis*, Tah. M. 'Alī en-Naccār, Beyrut
- Ebu'l-Huseyn,'Ahmad b. Fāris es-Sāhibī, *Fī Fıkhi'l Luġati'l-'Arabīyye ve Mesālihā ve Suneni'l-'Arabi Fī*

- Kelāmihā*, Tah: ‘Omer Eyyüb Abdurrahmān;  
Bağdat 1996
- Ebu Sābit el-Luğavī, *el-Furūk*, tah. Dr. Sālih ed-Damin,  
Bağdat 1985
- Ebū ‘Ubeyd, el-Kāsım b. Sellām, *el-Garīb’ul- Musannaḥ*,  
*Bağdat* 1967
- Bloomfield, L. *Languge*, New York 1983
- Divelikçi, Celalettin, “Kuran’da Eşanlamlılık”, S.D.Ü.İ.D,  
8. sayı
- el-Endelusī, İbn ‘Atiyye, *el- Muharraru’l-Veciz Fī Latāifi  
Kitābi’l-‘Aziz*, Kahire 1994
- Enīs, İbrāhīm, *Delāletu’l-‘Elfāz*, Mısır 1993, s.210-212
- , *Devru’l-Kelim fi’l-Luğa*, Kahire 1962
- , *el-Esvātu’l-Luğaviyye*, Kahire 1976
- , *Fil-Leheceti’l-‘Arabiyye*, Kahire 1973
- , *Min Esrāri’l-Luğa*, Kahire 1972
- , *Mustakbelu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Muşterake*,  
Kahire 1960
- Eyyüb, ‘Abdurrahmān, *Muhādarāt Fi’l-Luğa*, Bağdat 1966
- el-Fevzān, ‘Abdurrahmān b. İbrāhīm, Muhtār et-Tāhir  
Huseyn, M. ‘Abdu’l -HālİK Fadl, *el-‘Arabiyyetu  
Beyne Yedeyk-I*, Riyad 2003
- , *el-‘Arabiyyetu Beyne Yedeyk-II*, Riyad 2003
- , *el-‘Arabiyyetu Beyne Yedeyk-III*, Riyad 2003
- F.R. Palmer, *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi* çev:  
Ramazan Ertürk, Ankara 2001
- F.R. Palmer, *The English Verb*, London 1974
- Fadl, ‘Abbās, *el-Belāğa Funūnuhā Ve Efnānuhā*, Amman  
1997
- , *İtkānu’l-Burhān Fī ‘Ulūmi’l-Kur’ān*, Amman 1996

- Ferdinand, Desaussur, *Fusûl Fî 'İlmi'l-Luğati'l-Âmm*, Çev: Ahmad Naïm, Dâr el-Maârif, İskenderiyye 1985
- El-Fevzân, 'Abdurrahmân b. 'İbrâhîm, Muhtâr et-Tâhir Huseyn, M. 'Abdu'l -Hâlik
- Fik, Yuhan, *el-'Arabiyye*, Çev: Ramazan Abdu't-Tevvâb, b.y. 1980
- el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 1973
- Hâkim, Mâlik, *et-Terâdüf fi'l-Luğa*, Bağdat 1980
- İbn Cinnî, 'Ebu'l-Feth 'Osmân, *el-Hasâis*, tah: M. Ali el-Naccâr Bağdat 1990
- İbnu'l-Kâsım el-Enbârî, *Kitâbu'l-Ezdâd*, Tah. M.Ebu'l-Fadl İbrahim, Kuveyt t.y.
- John Lyons, *Kuramsal Dilbilime Giriş*, çev: Ahmet Kocaman, Ankara 1983
- Karataş, Yusuf, *Türkiye'de Arapça Öğretimi Açısından al-'Arabiyyetu Li'l Hayât Ders Kitabının Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Üniversitesi, Ankara 2001
- Kıran, Zeynel, *Dilbilime Giriş*, Ankara 2002
- el-Mahzûmî, Mehdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, b.y. 1987
- el-Mubâarak, Muhammed, *Fıkhü'l-Luğa ve Hasâisi'l-'Arabiyye*, Beyrut 1968
- Mucâhid, 'Abdu'l-Kerîm, *ed-Dilâletü'l-Luğaviyye 'İnde'l-'Arab*, Ankara 1983
- Mukâtil Bin Suleymân, *el-Vucûh ve'n-Nazâir*, İstanbul 1993
- er-Rağib El-İsfahânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Beyrut 1992
- Ramazân, 'Abdu't-Tevvâb, *Fusûl fî Fıkhî'l-'Arabiyye*, Kahire t.y.

- Rinoluceri, Mario, *Vocabulary*, Oxford University Press, London 1993
- Sarıgöl, Ece, *The Role of Lexical Semantics In Vocabulary And Language Teaching*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara 1999
- es-Seālibī, *Fıkhü'l-Luġa*, Mısır 1967
- es-Suyūtī, *el-Muzhir fī 'İlmi'l-Luġa ve Envā'ihā*, Beyrut 1988
- Ullman, Stephen, *The Principles of Semantic*, Oxford 1957
- Üzüm, Emin Cihan, *Türkiye'de Arapça Öğretimi Açısından el-'Arabiyye Li'n-Nāşi'in Ders Kitabının Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2002
- ez-Ziyādī, Hākim Mālik, *et-Terāduf fi'l-Luġa*, Bağdat 1980